

STANISŁAWA
WITKIEWICZA

STYL ZAKOPIAŃSKI

THE ZAKOPANE STYLE
OF STANISŁAW
WITKIEWICZ

BOSZ

TEKST I WYBÓR ILUSTRACJI ■ TEXT AND CHOICE OF ILLUSTRATIONS

TERESA JABŁOŃSKA

PROJEKT GRAFICZNY ■ GRAPHIC DESIGN

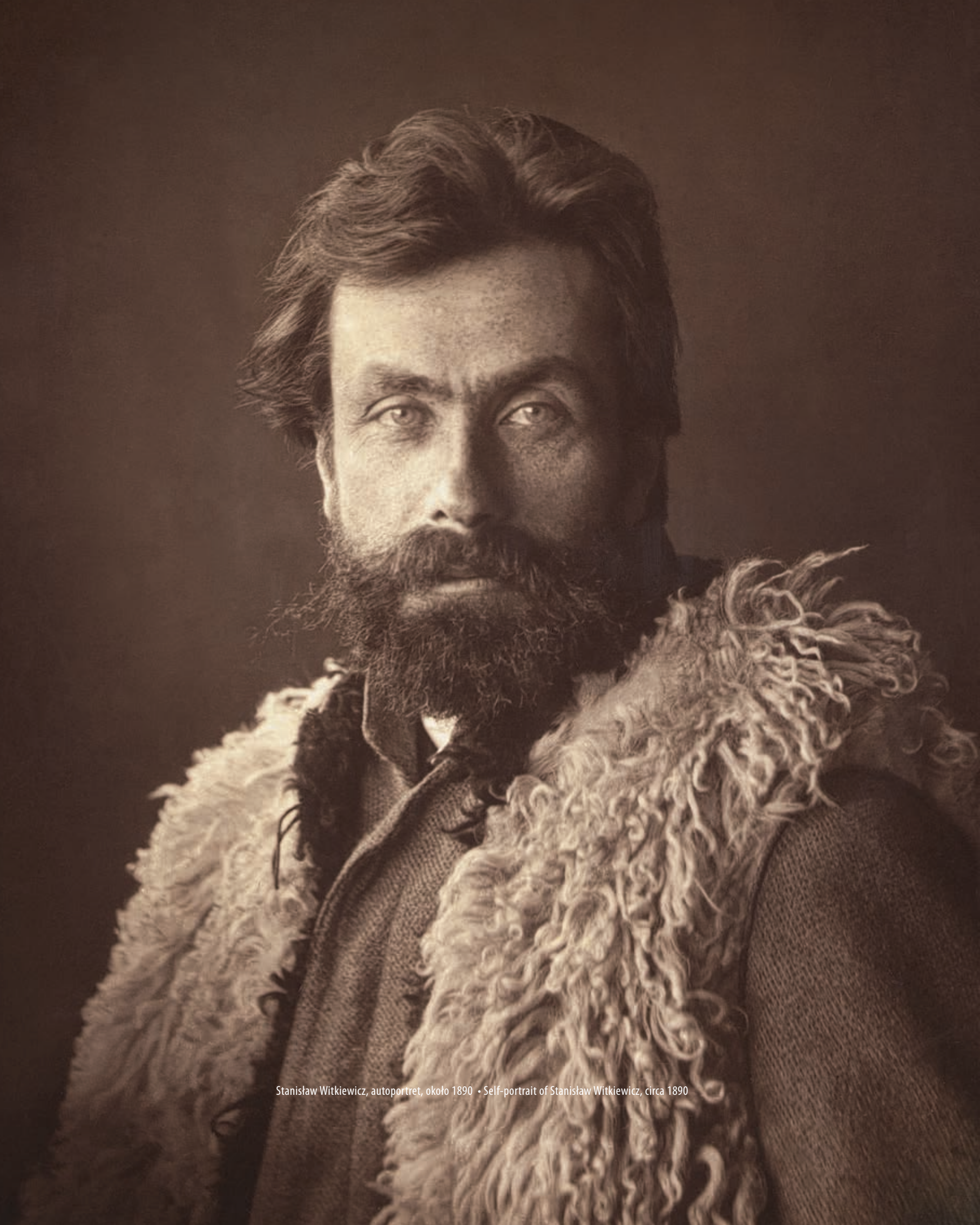
ŁEŚZEK SZURKOWSKI

FOTOGRAFIE WSPÓŁCZESNE ■ CONTEMPORARY PHOTOGRAPHS

PIOTR DROŹDZIK

STANISŁAWA
WITKIEWICZA
STYL
ZAKOPIAŃSKI
THE ZAKOPANE STYLE
OF STANISŁAW
WITKIEWICZ

BOSZ

Stanisław Witkiewicz, autoportret, około 1890 • Self-portrait of Stanisław Witkiewicz, circa 1890

THE ZAKOPANE STYLE OF STANISŁAW WITKIEWICZ

6 MAP OF BUILDINGS IN THE ZAKOPANE STYLE

8 INTRODUCTION

HOUSES

50 KOLIBA VILLA

106 PEPITA VILLA

110 KORWINÓWKA VILLA

114 ZOFIÓWKA VILLA

118 POD JEDŁAMI HOUSE

168 DOCTOR HAWRANEK'S SANATORIUM

172 TRAIN STATION AT SYLGUDYSZKI

174 THE MANOR HOUSE AT ŁAŃCUCHÓW

178 THE TATRA MUSEUM

CHURCHES

188 THE ZAKOPANE STYLE IN THE CHURCH OF THE HOLY FAMILY

192 THE ALTAR OF OUR LADY OF THE ROSARY

202 THE CHAPEL OF ST. JOHN THE BAPTIST

212 THE CHAPEL OF THE HOLY CROSS / THE MONASTERY OF THE ALBERTINE BROTHERS

214 THE CHAPEL OF THE SACRED HEART OF JESUS IN JASZCZURÓWKA

228 THE CHAPEL IN BYSTRE

230 EPILOGUE

232 END NOTES

233 BIBLIOGRAPHY

238 LIST OF ARCHIVAL MATERIALS

STYL ZAKOPIAŃSKI STANISŁAWA WITKIEWICZA

MAPA ZABYTKÓW STYLU ZAKOPIAŃSKIEGO 6

WSTĘP 8

DOMY

KOLIBA 50

PEPITA 106

KORWINÓWKA 110

ZOFIÓWKA 114

POD JEDŁAMI 118

SANATORIUM DOKTORA HAWRANKA 168

DWORZEC W SYLGUDYSZKACH 172

DWÓR W ŁAŃCUCHOWIE 174

MUZEUM TATRZAŃSKIE 178

SZTUKA SAKRALNA

STYL ZAKOPIAŃSKI W KOŚCIELE PW. NAJŚWIĘTSZEJ RODZINY 188

OLTARZ MATKI BOSKIEJ RÓŻAŃCOWEJ 192

KAPLICA ŚW. JANA CHRZCIECIELA 202

KAPLICA ŚW. KRZYŻA I KLASZTOR ALBERTYNÓW 212

KAPLICA NAJŚWIĘTSZEGO SERCA JEZUSOWEGO W JASZCZURÓWCE 214

KAPLICZKA NA BYSTREM 228

POSŁOWIE 230

PRZYPISY 232

LITERATURA 233

SPIS MATERIAŁÓW ARCHIWALNYCH 236

Wydruk w Zakopanem. W. Zwołińskiego i Spółki w Zakopanem.

1

Willa Koliba • 1892–1894
Koliba villa • 1892–1894
ul. Kościeliska 18

2

Willa Pepita (później Łada) • 1893
Pepita villa (later renamed Łada) • 1893
ul. Chałubińskiego 7

3

Willa Korwinówka, (obecnie Oksza) • 1895–1896
Korwinówka villa, (now called Oksza) • 1895–1896
ul. Zamoyskiego 25

4

Willa Zofiówka • 1895–1896, spłonęła w 1946 roku
Zofiówka villa • 1895–1896, destroyed by fire in 1946
ul. Chałubińskiego

5

Dom Pod Jedłami • 1896–1897
Pod Jedłami house • 1896–1897
ul. Koziniec 1

6

Sanatorium Dra Hawranka (obecnie Rialto) • 1897–1898
Dr. Hawranek's sanatorium (now called Rialto) • 1879–1898
ul. Chałubińskiego 5

7

Muzeum Tatrzańskie – pierwsze, drewniane,
1891–1892, spłonęło w 1920 roku
The Tatra Museum – the first wooden building,
1891–1892, destroyed by fire in 1920
ul. Chałubińskiego

8

Muzeum Tatrzańskie, gmach murowany • 1913–1922
The Tatra Museum masonry building • 1913–1922
ul. Krupówki 10

9

Kościół pw. Najświętszej Rodziny • 1877–1895
The Church of the Holy Family • 1877–1895
ul. Krupówki

10

Ołtarz Matki Boskiej Różańcowej • 1896
The Altar of Our Lady of the Rosary • 1896,
in the Church of the Holy Family

11

Kaplica pw. Św. Jana Chrzciciela • 1896–1900
The Chapel of St. John the Baptist • 1896–1900,
in the Church of the Holy Family

12

Albertyńska kaplica Świętego Krzyża • 1898
The Albertain Chapel of the Holy Cross • 1898
na Kalatówkach w Tatrach • Kalatówki meadow

13

Kaplica pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa • 1904–1907
The Chapel of the Sacred Heart of Jesus • 1904–1907
Jaszczurówka

14

Kapliczka na Bystrem • 1907
The Chapel at Bystre • 1907
ul. Karłowicza

Plan Zakopanego narysowany przez Józefa Turka,
dołączony do informatora dra Tomasza Janiszewskiego
Zakopane. Stacja klimatyczna w Tatrach, Kraków–Zakopane 1899

The town plan of Zakopane, drawn by Józef Turka,
was attached to the guidebook written by Dr. Tomasz Janiszewski
and entitled *Zakopane. Stacja klimatyczna w Tatrach* [Zakopane.
Health Resort in the Tatra Mountains], Kraków–Zakopane 1899

WSTĘP • INTRODUCTION

8

Właśnie oddany byłem na pastwę wahania się: jechać czy nie jechać w końcu lutego w Tatry, na śnieg i mróz, gdy nagle przyszedł telegram z Zakopanego, w którym było to jedno słowo: „kiedy” – nawet bez znaku zapytania. Porwawszy naprędce ołówki i kaftaniki, znalazłem się w Chabówce, a następnie w budzie góralskiego wozu, przywiązanego do dwóch par płoźów; w budzie, której przedni otwór zatykały szczelnie plecy powożącego Jarząbka, tak jak moje usta zakrywała przed wiatrem ręka opiekującego się mną przyjaciela. Dzięki takiemu systemowi podróżowania stanąłem w Zakopanem w nocy, ze wspomnieniem różnych butelek i prowiantów, bez śladu pojęcia o drodze przebytej, widokach górskich lub czymkolwiek bądź innym. Nazajutrz ujrzałem się wśród lasu, zawalonego śniegiem, świerków ocieężałych pod nawałą okiści, po której ślizgało się i migotało światło słońca, przedzierające się w głąb fioletowych cieni drobnymi plamami lub rozlewające się wielkimi, białymi płaszczyznami w miejscach odległych¹.

Autor tych słów,
STANISŁAW WITKIEWICZ (1851–1915),
trzydziestopięcioletni malarz i znany warszawski krytyk sztuki, swoją pierwszą podróż do Zakopanego odbył zimą, co w 1886 roku należało jeszcze do rzadkości. Zasypany śniegiem las otaczał CHATĘ MARIII I BRONISŁAWA DEMBOWSKICH, przyjaciół artysty, którzy kilka miesięcy wcześniej osiedlili się w Zakopanem na stałe. Kurację klimatyczną pod Giewontem zalecił Marii DOKTOR TYTUS CHAŁUBIŃSKI, podobnie jak chorującemu na gruźlicę płuc Witkiewiczowi, bo trzeba było jego autorytetu, tej powagi, jaką miało jego imię, żeby się odważyć na tak „potworny” po prostu krok, jak zimowanie w Tatrach².

Na Równi Waksmundzkiej z widokiem na Tatry Bielskie, 1876–1878

View of the Belianske Tatras from Równia Waksmundzka meadow, 1876–1878

Widok na Zakopane z Gubałówki, fotografia z około 1890 roku

The view of Zakopane from the slopes of Gubałówka hill, circa 1890

Widok na Zakopane z Walowej Góry, fotografia z około 1885 roku

The view of Zakopane from Walowa hill, circa 1885

Zabudowania góralskie przy Starej Polanie, około 1890 roku
Highlander buildings at Stara Polana ('Old Clearing'), circa 1890

Wiatr halny, około 1880 roku
The regional 'Halny' wind, circa 1880

'I was hesitating whether or not to go to the Tatra mountains at the end of February, in the snow and frost, when suddenly a telegram came from Zakopane with just the word: "when" – without even a question mark. After having hastily grabbed a few pencils and some winter clothing, I found myself in Chabówka under the hood of a Tatra Highlander wagon, converted to a sleigh with a pair of runners. The front opening of the hood was blocked by the back of a coachman called Jarząbek, whilst my mouth was covered against the biting wind by a caring friend**. Thanks to such travelling arrangements, I arrived in Zakopane at night, having remembered various bottles of drink and provisions, but without any recollection of the way I had travelled, the views of the mountains or anything else. The next day, I found myself in a spruce forest, the trees capped with snow, on which the sunlight reflected and shimmered, producing small bright patches amidst the violet shadows, which overflowed into huge, white expanses in the distance.'*¹

The author of these words, STANISŁAW WITKIEWICZ (1851–1915), a 35-year-old painter and well-known Warsaw art critic, made his first trip to Zakopane in the winter of 1886. At that time, making such a journey was a rarity. Snow-covered trees surrounded the wooden chalet of BRONISŁAW (1847–1893) and MARIA DEMBOWSKI (1854/56–1922), the artist's friends who had settled permanently in Zakopane a few months earlier. DR. TYTUS CHAŁUBIŃSKI (1820–1889) had advised climatic treatment at the foot of Mt. Giewont to Maria Dembowska and Witkiewicz as they were both suffering from tuberculosis of the lungs. *'It was Chalubinski's revered authority, and the esteem of his name, that persuaded one to dare to take the dramatic step of wintering in the Tatras.'*²

* A village 60 kilometers south of Krakow on the road to Zakopane.

** Witkiewicz was suffering from a pulmonary illness at the time.

Chmury nad Giewontem w czasie wiatru halnego, około 1900 roku
Clouds above Giewont during a 'Halny' windstorm, circa 1900

Zejście z Rysów do Morskiego Oka, fotografia z około 1888 roku

The way down from Mt. Risy (2,499 m) to Morskie Oko ['Eye Of The Sea'] lake, circa 1888

Dzięki staraniom Chalubińskiego, wybitnego warszawskiego lekarza, przyrodnika i znakomitego taternika, Zakopane uzyskało w 1885 roku status stacji klimatycznej. Było już wtedy znanym i modnym letniskiem i różniło się znacznie od malowniczej wsi, „odkrytej” w połowie wieku przez pierwszych turystów i wczasowiczów. Ówcześni goście mieszkali w chałupach górskich i nie tylko dzielili z góralami skromne i surowe warunki codziennego życia, ale również Tatry – dzikie i pierwotne – poznawali wyłącznie z góralskimi przewodnikami. Niewielu się na takie warunki odważyło. Toteż – jak zauważył WALERY ELJASZ, znakomity znawca miejscowych realiów i Tatr – do Zakopanego zjeżdżało na lato wprawdzie nieliczne, ale za to dobrańsze niż indziej towarzystwo. Przyjeżdżają tu ludzie głównie dla zwiedzenia gór lub wytchnienia umysłowego, ci zaś, co szukają zabawy, interesów, odgrywania jakich tonów, choroby na panów, marnowania majątku, jadą do kąpieli, Tatry dla nich dziką pustynią³.

Thanks to the efforts of this eminent Warsaw physician and naturalist, Zakopane attained the status of a health resort in 1885.

It was already well-known as a fashionable summer resort and had changed considerably from the picturesque mountain village that had been discovered in the middle of the 19th century by pioneering tourists and holidaymakers.

Visitors stayed in simple, wooden houses and shared the modest and austere living conditions of the local people, known as the Tatra Highlanders.

They also got to know the wild and primeval Tatra mountains solely with the help of Highlander guides. At that time, few people from the towns and cities of Poland dared to endure such harsh and simple conditions.

WALERY ELJASZ, an outstanding expert on the local culture and the Tatra region, noted: *‘Visitors to Zakopane are few, yet have discerning taste and come here mainly to visit the mountains or have a rest, while those who look for fun, business, to show off their wealth and spend money visit spa resorts. For such people the Tatras are “a desert wilderness”.*²³

Stanisław Ignacy Witkiewicz z przewodnikiem na Durnym Szczycie, fotografia z lat 1900–1903
Stanisław Ignacy Witkiewicz, with a Highlander guide, on the summit of Durny (2,621 m), 1900–1903

WSTĘP • INTRODUCTION

14

Panorama Tatr ze Świnicy, fotografia z 2 września 1895 roku
Panorama of the Tatras from Mt. Świnica (2,301m), September 2, 1895

Odpoczynek na Boczaniu, fotografia z 1889 roku
A walking party resting on Boczań plateau, 1889

W drodze do Morskiego Oka, fotografia z 1902 roku
On the way up to Morskie Oko [Eye Of The Sea] lake, 1902

At that time and for many years afterwards: *‘The Highlander was everything to a visitor; a companion and guide, a servant and tailor, a caretaker and local fixer for all official matters; he was a cart driver and a dancer, a cook, cobbler and partner in research on the natural history and folklore of the Tatra mountain region.*

Wtedy – i przez długie
jeszcze lata – góral był
dla gościa wszystkim.
I towarzyszem,
i przewodnikiem,
i służącym, i krawcem,
i stróżem, i pełnomocnikiem
we wszystkich sprawach
z urzędami; był furmanem
i baletnikiem, kucharzem,
szewcem i współpracownikiem
w rozmaitych badaniach nad
naturą Tatr i nad życiem
ludu. Cieszył przy tym
swoim pięknem, zachwycał
doskonałością mowy,
delikatnością i uprzejmością
obejścia⁴. Z drugiej strony
„panowie”, „goście” byli
dla tego ubogiego i dzikiego
zakątka bogactwem tak
naturalnym, jak urodzajny
muł dla brzegów Nilu.
(...) byli jednym
z najwdzięczniejszych
zboż do uprawy⁵.

Zakopanie
z Leopoldem Świerzem,
wieloletnim sekretarzem
Towarzystwa Tatrzańskiego,
fotografia z lat 1876–1878

Highlanders
with Leopold Świerz,
who was for many
years the secretary
of the Tatra Society,
photographed 1876–1878

*The visitor was pleased by the beauty of the Tatra Highlanders, their delightful dialect, sensitivity and courtesy.⁴
On the other hand, the Highlanders saw the urban visitor, 'as the Egyptians must have seen the River Nile;
as a fertile source of income. They were one of the most rewarding crops to cultivate.'⁵*

WSTĘP • INTRODUCTION

We wspomnieniach odnoszących się do lat siedemdziesiątych XIX wieku Wacław Anczyc określa liczbę letników na 100–150 osób, wyłącznie inteligencji – profesorów, artystów i urzędników – przeważnie z Krakowa, rzadziej z Warszawy i ze Lwowa.

Główne środowisko gości – pisze Anczyc – *mieszkało wtedy w okolicy „Domu Kraszewskiego”, własności Józefa Sieczki i stąd po koniec ulicy Kościeliskiej.*

Poza kilkunastu domami na Kasprusiach sięgało całe ówczesne Zakopane w kierunku Krupówek tylko po ostatni dom Kuby Kołodzieja (nieco poniżej dzisiejszej poczty). Ten to dom Kuby był ostatnią granicą osiedlenia gości. Poza nim nikt już nie mieszkał, chodziło się tylko na przechadzki lub przejeżdżało do „Hamrów” (Kuźnic). Krupówki ówczesne przedstawiały wspaniały, romantyczny widok pierwotnego tatrzańskiego krajobrazu. Wartkie i głośno szumiące strumienie, swobodnie rozlane na polanie zupełnie niezabudowanych Krupówek, pienili się białymi kaskadami wśród łąk i moczarów. (...) Za polaną rozciągał się ku „Hamrom” zwarty, ciemny, stary las, a żadna nowoczesna budowla nie psuła pięknego krajobrazu.⁶

In his memoirs of the 1870s, Wacław Anczyc estimated the number of summer holidaymakers as between 100 and 150. These were comprised almost entirely of the intelligentsia: academics, artists and government officials, mainly from Krakow, though some came from Warsaw and Lwów*. Anczyc wrote: *‘Most visitors stayed in an area that stretched from the neighborhood of “Kraszewski’s house”, owned by Józef Sieczka, to the end of Kościeliska Street. Apart from some dozen houses on Kasprusie Street, the whole of Zakopane only stretched as far as the house of Kuba Kołodziej in the direction of Krupówki Street (a little way down from today’s post office). Nobody lived beyond Kuba’s house, though people passed there on their way to “Hamry” (Kuźnice) or visitors simply went there for a leisurely stroll. At the time, Krupówki opened onto a splendid, romantic view of the Tatras. Gushing streams flowed freely through a clearing, situated near the upper reaches of today’s Krupówki Street. Surrounding this area were meadows and peat bogs, and behind there was a dense, dark old forest that stretched towards “Hamry”. There were no modern buildings to spoil the beautiful view.’⁶*

* The city now called Lviv in the Ukraine.

Rówień Krupowa, fotografia z lat 1876–1878
Rówień Krupowa meadow, photographed 1876–1878

WSTĘP • INTRODUCTION

Nowe domy zaczęły się pojawiać z końcem lat siedemdziesiątych. W 1881 roku Walery Eljasz w *Nowym ilustrowanym przewodniku do Tatr i Pienin*⁷ pisze o ukształtowaniu się w pobliżu kościoła pewnego rodzaju rynku, ze szkołą, sklepami, restauracjami i kasynem Towarzystwa Tatrzańskiego. Górale budowali domy gościnne, które od ich własnych chat różniły się tylko wielkością i liczbą pokoi, powstały też trzy zajezdne domy i pierwszy w Zakopanem zakład wodoleczniczy Wenantego Piaseckiego. Natomiast w roku przyjazdu Witkiewicza było już około 10 domów przez inteligencję wystawionych na użytek gości, i te naturalnie oznaczają się nader wielkimi wygodami w stosunku do domów góralskich⁸. Te pierwsze pensjonaty i hotele – podobnie jak prywatne domy Walerego Eljasza, Tytusa Chałubińskiego, Heleny Modrzejewskiej, doktora Ignacego Baranowskiego, Dwór Tatrzański Towarzystwa Tatrzańskiego, szkołę snycerską i zakład wodoleczniczy Piaseckiego – zbudowano w konwencji stylu szwajcarskiego, wzorowanego na ludowym budownictwie krajów alpejskich.

Dom Tytusa Chałubińskiego, zbudowany w latach 1881–1882, fotografia z około 1885 roku
Dr. Tytus Chałubinski's house, built 1881–1882, photographed 1885

Szkoła Przemysłu Drzewnego,
zbudowana staraniem Towarzystwa Tatrzańskiego
w latach 1882–1883, zdjęcie z około 1883 roku

The School of Wood Crafts,
built thanks to the efforts of the Tatra Society
between 1882 and 1883, photographed circa 1883

Dwór Towarzystwa Tatrzańskiego, wybudowany w latach 1881–1882; fotografia sprzed 1892 roku

The Tatra Society Manor House, built 1881–1882; photographed before 1892

New houses started to appear at the end of the 1870s. In 1881, Walery Eljasz, in his book *Nowy ilustrowany przewodnik do Tatr i Pienin* [The New Illustrated Guide to the Tatras and the Pieniny Mountains]⁷, describes an open market near the church, with a school, some shops, restaurants and the Tatra Society casino. Highlanders built guest-houses for visitors which were larger and had more rooms than their own dwellings. In addition, three inns were built and Zakopane's first spa, owned by Wenanty Piasecki, was opened. In the year Witkiewicz arrived, there were *'about ten houses built by the intelligentsia for the use of their guests. These houses were distinguishable by their facilities, which were of a much higher standard than those found in the homes of Highlanders'*⁸ These guesthouses and the first hotels, as well as the private houses of Walery Eljasz, Tytus Chalubiński, Helena Modrzejewska (a famous theatre actress), Dr. Ignacy Baranowski, the Tatra Association's 'Tatra Manor House', the School of Wood Crafts and Piasecki's spa, were built in a style that was modelled on the architecture commonly found in the Alps. It was known as the 'Swiss style' and comprised wooden buildings, mostly of two-storeys, which were asymmetrical, featuring porches, balconies, verandahs and turrets, with façades covered with decorative wooden panelling.

WSTĘP • INTRODUCTION

Były to budynki drewniane, przeważnie piętrowe, o asymetrycznej często i rozczłonkowanej przez ganki, balkony, werandy i wieżyczki bryle, z elewacjami krytymi dekoracyjnym szalunkiem. Architektura tego typu została wprowadzona przez niemieckich architektów w latach trzydziestych XIX wieku i rozpowszechniła się w całej Europie, głównie w letniskach i uzdrowiskach, wchłaniając po drodze ozdobne motywy o przeróżnej, niekiedy nawet egzotycznej proveniencji. W tym stylu budowane były też uzdrowiska galicyjskie, między innymi Szczawnica i Krynica, oraz letniskowe miejscowości po południowej stronie Tatr, z dobrze już Polakom znanym Smokowcem na czele. Zatem pojawienie się w Zakopanem architektury „szwajcarskiej”, wraz z nowymi wypoczynkowymi i turystycznymi funkcjami miejscowości, było całkiem normalne. Tutaj jednak, szczególnie w bliskim zestawieniu z góralskim budownictwem, uderzała jej obcość. Widać to na dawnych fotografiach: „szwajcarskie” wille z ich fantastycznymi, poszarpanymi konturami, stawiane obok prostych, znakomicie wpisanych w krajobraz górskich chałup, wyglądają dziwnie, a zabudowania w okolicy „rynku” tandetnie – wszystko razem, w ujęciu Witkiewicza: *jak kupa śmieci, przyniesiona wiatrem ze świata*⁹.

22

Willi Eljaszówka
Walerego Eljasza,
zbudowana
w latach
1881–1883
na Starej Polanie,
fotografia
z 1889 roku

Eljaszówka villa
owned
by Walery Eljasz,
built 1881–1883
on Stara Polana
(Old Clearing),
circa 1889

This ‘Swiss-style’ of architecture was introduced by German architects in the 1830s and spread across Europe. It became popular mainly in holiday and health resorts, absorbing on its way decorative motifs of various and sometimes exotic provenance. The resorts in the Galicia region of Central Europe were built in this style, as in Szczawnica, Krynica and the summer resorts on the southern side of the Tatras, such as Smokovec (in today’s Slovakia) which was a popular destination among Poles. As a result, the appearance of this new, imported architecture in Zakopane, together with new holiday and tourist facilities was accepted as normal, though it clashed with Highlander architecture. These ‘Swiss style’ villas with their striking, jagged outlines, appeared incongruous and out of place when built next to simple peasant huts that were snugly set in the mountain landscape. Witkiewicz saw the new architecture as trashy and cheap, *‘like a rubbish heap, brought by a gust of wind from the outside world’*.⁹

Hygea – zakład
wodoleczniczy doktora
Bronisława Chwistka
przy Krupówkach,
zbudowany
w 1891 roku,
fotografia z 1894 roku

Hygea Spa
run by
Dr. Bronisław Chwistek
on Krupówki Street,
built in 1891,
photographed
1894

Pensjonat Maria
przy Krupówkach,
zbudowany w latach
1891–1892,
zdjęcie z 1894 roku

Maria's Guesthouse
on Krupówki Street,
built 1891–1892,
photographed 1894

Najstarsza fotografia Zakopanego z 1860 roku. Okolice kościoła pw. św. Klemensa, gdzie później się utworzył „rynek”
The oldest existing photograph of Zakopane, taken in 1860. It shows the surroundings of St. Clement's Church, where the village market would later be held

25

„Rynek” zakopiański przy skrzyżowaniu
ulic Kościeliskiej, Nowotarskiej i Krupówek,
obok hotelu *Pod Giewontem*, fotografia z 1891 roku

Zakopane's marketplace at the junction
of Kościeliska, Nowotarska and Krupówki streets,
near the Pod Giewontem (Under Giewont) Hotel, 1891

„Rynek” zakopiański – ulica Kościeliska
koło domu Spółki Handlowej,
fotografia z 1891 roku

Zakopane's marketplace on Koscieliska Street
near the Trade Cooperative building, 1891

WSTĘP • INTRODUCTION

To właśnie Witkiewicz jako pierwszy wystąpił z krytyką nowego zakopiańskiego budownictwa. Z końcem 1886 roku opublikował w pismach warszawskich dwie relacje z pobytu pod Giewontem¹⁰, propagujące Tatry, Zakopane i walory klimatu górskiego w leczeniu chorób płuc, nawet w okresie zimowym. Przewidując *nadzwyczajny w tym kierunku rozwój wsi*, Witkiewicz zwrócił równocześnie uwagę na – widoczne już – ujemne jego skutki, na naśladowanie przez górali *pozbawionych charakteru domów i willi, których styl jest szwajcarszczyzną, rozprowadzoną w jakimś kosmopolitycznym sosie*¹¹. Prowadziło to do zacierania się oryginalnych i charakterystycznych cech budownictwa podhalańskiego, które od lat zwracały uwagę przybyszów. Podziwiano harmonijne proporcje zagród góralskich, walory estetyczne odsłoniętej konstrukcji ścian, staranną obróbkę płazów i subtelną dekorację rzeźbiarską chałup. Zdaniem Witkiewicza, przedstawiały one *już nie surowy materiał, ale dość wyrobiony styl, z którego mogłoby się rozwinąć samodzielne i nowe budownictwo*¹². Ten pomysł, nawiązujący do metody „wynalazców” stylu szwajcarskiego, był dla miejscowej architektury uzdrowiskowej uderzająco trafną propozycją. Witkiewicz nadał jej dodatkowo aktualną, narodową i demokratyczną wymowę: *dziś – pisał – kiedy bardziej niż kiedykolwiek chodzić by nam powinno o wydobyć i rozwinięcie wszystkich możliwych, naturalnie dodatnich cech plemiennych, trzeba się i z tym zwrócić do ludu, który jeszcze przechował ślady jakichś odrębnych, szczególnych form piękna*¹³. Ukryte przed carską cenzurą podteksty były czytelne dla wszystkich Polaków: w podzielonej między zaborców Polsce sprawą najważniejszą było zachowanie tożsamości narodowej i danie jej wyrazu w sztuce; szukanie polskich – *plemiennych* – korzeni w zasobach kultury ludowej.

Dom Zwijacza na Kotelnicy, fotografia z 1897 roku
The house of the peasant Zwijacz in Kotelnica district, 1897

Dom przy ulicy Kościeliskiej, fotografia z 1895 roku • A house on Kościeliska Street, 1895

Witkiewicz was the first to criticize the new style of architecture in Zakopane. At the end of 1886, he published in the Warsaw press two reports from his stay at the foot of Giewont,¹⁰ in which he popularized the Tatras, Zakopane and the benefits of the mountain climate for the cure of lung diseases, even in the harsh winter. Foreseeing *'extraordinarily rapid development in this direction'* of the village, Witkiewicz also drew attention to the already-noticeable negative architectural results imitated by the Highlanders, leading to *'character-less houses and villas, whose style is Swiss-like and dissipated in a kind of cosmopolitan sauce'*.¹¹

This led to a blurring of the characteristic features of the indigenous Podhale regional architecture, which had attracted the attention of visitors for years. They admired the harmonious proportions of the Highlander homesteads, their aesthetic qualities and the meticulous working of the exposed log beams with subtle, decorative wood carvings. In Witkiewicz's view, the huts were not just *'a raw material anymore, but were presented in quite a refined style, from which a new and independent architecture could develop'*.¹² This was connected with the methods used by the *'inventors'* of the *'Swiss style'*, which were to embellish already existing traditional and simple wooden alpine architecture. Witkiewicz wanted to develop this idea and thought it would be strikingly appropriate for Zakopane. He thus added to it a national and democratic significance.*

*'Today, more than ever, the issue is to bring out and develop all the possible, intrinsically positive features of Poland's peoples. For this we have to turn to the region's folk cultures, which have preserved traces of distinctive and special forms of beauty.'*¹³ The subtext was sufficiently hidden to avoid censorship, yet was clear to all Poles at this time when Poland was partitioned.** The most important thing for the people of Poland was to retain Poland's national identity. Among artists, this desire found its expression in a search for Polish roots in folk art.

* This was of great importance at that time, when Poland was under foreign occupation and people were eager to develop a national identity and a more democratic system.

** Western Poland was under Prussian administration, central and eastern Poland were under Russian administration, and southern Poland – including Zakopane – was under the control of the Austro-Hungarian Empire.

Drzwi frontowe do Koliby wzorowane na góralskich, o których Witkiewicz pisał: (...) ozdobione dziwnym ornamentem z pracowicie ostruganych kołków, wyglądających jakby jakieś znaki symboliczne na tle szerokich i gładkich balów (...) wydają się wejściem do jakiejś tajemniczej świątyni; obok kuta żelazna klamka w kształcie góralskiej ciupagi

Koliba's front door, modelled on a traditional Highlander door, about which Witkiewicz wrote: (It is) decorated with unusual ornamentation such as the carefully carved pegs which look like symbolic signs against the background of wide and smooth beams (...), (it) seems to be the entrance to a mysterious temple; next to it, a forged iron door handle in the shape of a Highlander decorative axe

Drzwi od strony sieni,
z żelaznymi okuciami
i zamkiem z sylwetką
Orła Polskiego w koronie

Obok: jedno
z bliźniaczych okienek
z piękną kratą w formie
stylizowanych dzwonków
i – poniżej – sień

Above left:
The door viewed from
the entrance hall, with
(left) iron fittings and a lock
featuring the Polish Eagle
with a royal crown.

Right: the entrance hall
and (above right) one
of the twin windows with
a beautiful grille in the form
of stylized bells

Meble projektu Wojciecha Brzega, wykonane prawdopodobnie już w jego zakopiańskim warsztacie po 1903 roku

Z prawej u dołu: śniadaniowy serwis zakopiański zaprojektowany przez Jana Szczepkowskiego według rysunków Witkiewicza. W latach 1900–1903 produkowała te serwisy fabryka fajansów Józefa Niedźwieckiego w Dębniakach pod Krakowem

Furniture designed by Wojciech Brzega, thought to have been made in his Zakopane workshop after 1903

Below far right: *Zakopiański* breakfast set designed by Jan Szczepkowski according to drawings made by Witkiewicz. These sets were made in 1900–1903 in Józef Niedźwiecki's faience workshop in Dębniaki near Krakow

STYL ZAKOPIAŃSKI BYŁ FENOMENEM:

w zapadłej wiosce pod Tatrami, „przez którą przechodziła cała Polska”,
garstka najlepszej polskiej inteligencji wspólnie z góralami
tworzyła na przełomie XIX i XX wieku sztukę narodową.

Towarzyszą oni na kartach tej książki Witkiewiczowi, który pasji tworzenia
stylu polskiego poświęcił kawał życia i bezinteresownej pracy.

Styl zakopiański miał objąć wszystko – jednak spuścizna Stanisława Witkiewicza
i grona najbliższych jego współpracowników jest ilościowo niewielka
i ma dzisiaj trudną do przecenienia wartość unikatów.

Tworzy ją kilka drewnianych willi – między nimi najcenniejsze:

Koliba, dzisiaj Muzeum Stylu Zakopiańskiego im. Stanisława Witkiewicza,
dom Pod Jedłami z oryginalnym wyposażeniem z epoki;

sztuka sakralna – ołtarze i wystrój kaplicy św. Jana Chrzciciela

w kościele pw. Najświętszej Rodziny oraz kaplica w Jaszczurówce;

rzemiosło artystyczne – meble, tkaniny i ceramika, witraże, koronki,

biżuteria, wyroby kowalskie i stylowa „pamiątka z Zakopanego”.

TO WSZYSTKO WŁAŚNIE POKAZUJE NINIEJSZY ALBUM.

THE ZAKOPANE STYLE DEVELOPED AS A UNIQUE PHENOMENON.

In a remote village at the foot of the Tatra mountains at the end of the 19th century,
a handful of the Polish intelligentsia, together with Tatra Highlanders from the Zakopane region,
created a distinctive Polish national art-form. This book documents their achievement alongside
that of Stanisław Witkiewicz, who dedicated a good part of his life and work to creating
a national Polish style. The result was the Zakopane Style, which embraced all elements of design.

Although not much remains today of the legacy of Stanisław Witkiewicz and his circle
of associates, its lasting importance and influence cannot be overestimated.

What survives includes a few wooden villas – amongst them the most important is *Koliba*
(1892–1894), which today houses the Museum of the Zakopane Style, and the house,
Pod Jedłami (1896–1897), which features original furnishings from the late 1890s.

Witkiewicz's Zakopane Style also influenced church art and architecture – as illustrated
by the altar and furnishings of the Chapel of St. John the Baptist in the Church
of the Holy Family in Zakopane and the Chapel of the Sacred Heart of Jesus in Jaszczurówka.
Witkiewicz and his associates also left a lasting body of work in handicrafts, furniture, fabrics,
ceramics, stained-glass, lacework, jewellery, metalwork and many household items
with a distinctive and immediately recognisable style associated with Zakopane.

**THIS BOOK EXPLORES THE ORIGINS AND THE EXTRAORDINARILY
RICH AND VARIED RESULTS OF THE UNIQUE PARTNERSHIP
OF WITKIEWICZ AND HIS TATRA HIGHLANDER ASSOCIATES
IN DEVELOPING THE ZAKOPANE STYLE AT THE TURN
OF THE 19TH AND 20TH CENTURIES.**